

Szerkesztőbizottsági tagok:
Acs Károly, Herczeg János,
Majtényi Mihály, O. János Mihály, B.
Szabó György

Felelős szerkesztő: Majtényi Mihály

MEDITÁCIÓ

a betűről és az írásról

Ritkán indulunk csak felfedezőútra, országjárásra ebben a mi bácskai, bánáti, vajdasági világunkban, ritkán vesszük csak kezünkbe a lelkünk igazi mérőlécét. És sohasem látjuk meg, vagy csak ritkán, tájunk minden színét, tavaszi verőfényét, érlelő meleg nyarak ízét, hangulatát; s nem lebbentjük fel a hosszú, aranyos alföldi ős csodálatos avartakaróját. Városaink kultúráját, épületeit, multját nem mérjük fel tudatos rendszerességgel és nem is szűrjük át eléggé érzésvilágunkon. A falu — még távolabb van tőlünk ... erre eszméltem rá, ott Zomborban, a kétnapos írói találkozón.

Ez jutott eszembe most is, amikor végigolvastam a zombori határozatokat, ezt a félmarokra való munkaeredményt. S most megkísérlem, távlatát adni egy-két dolognak, ami a zombori határozatból talán kimaradt.

Vajdasági öntudat?

Vajdasági irodalomról beszéltünk s beszélünk évek óta; mint jelzőt tudatosítjuk magunkban és másokban, anélkül, hogy lényeges alkotóelemeinek felírására gondolnánk. Nem kinyilvánításszerű feltárássá, csak gyakorlati irányvonalra. Voltaképpen irracionális távolságot építettünk ki magunk és a valóság között: valóságról beszélünk és nem látjuk, miért papírosízü, annyi sok valósággrajzunk. Mert senkiben sincs elég elhatározás, hogy kigyalogoljon a gombosi Duna-partra, a titeli fennsík csodálatos tájaira, sem arra, hogy megálljon — mondjuk — Szabankán a régi Ferenciek terén, egyszerűen úgy mint csadálkozó, ámuló, szemlélődő költő. Még kevésbé, hogy szemlélődésbe merüljön valamegyik falu gypesorának szélén. S hogy ezt a látszólag céltalan költői szemlélődést, vagy akár tudatosan végzett megfigyelő és kutatómunkát, mérészen formábaöntse és őszintén megszólaltassa.

Fogalmazzunk, igen, határozatokat fogalmazzunk, ellentéteket simitgattunk, közös munkaszellemről beszéltünk. Kellett is már, kétség-telenül, ez is kellett — de milyen parányi része ez csak az egésznek. S milyen deklaratív.

Mondhatná valaki — mint ahogy mondta is Zomborban — az, hogy vajdaságiak vagyunk, mibennünk él és magunkban hordozzuk. De vajjon tényleg magunkban hordozzuk-e eléggé? Utjait, marasztaló sarát, átalakuló falvait és annak kritikáját, hogy van-e bennük igazi átalakulás. Egész tájának képét és multjának nyomait, apróságait egészen a titeli barlanglakásokig. A tegnapi gógös polgárszemlélet kielemezését a tejjel-mézzel folyó Kánaán legendájáról... s a felismerést, mennyi munkára és hány nemzedék erőfeszítésére lesz még szükség, hogy ez a táj mindenkire egyforma érvénnyel valóban Kánaán legyen.

Minap Kultúr tanácsunk végrehajtóbizottságának ülésén az egyik referáló hosszú listáját olvasta fel azoknak a mulasztásoknak, amelyek tárgyi és szellemi történelmi anyagkutatás, az anyag egybegyűjtése körül eddig, mint negatív jelenségek, megnyilvánultak. És megint csak ráeszméltem, hogy jórészt mi vagyunk oka ennek is. Mi író emberek, mert nem tártuk fel eléggé, nem teregettük ki elég hangosan, hogy mit jelent ez a munka. S nem hallattunk segítség-kiáltást. Mert nem műveljük eléggé a mult dolgait, ami talán nem is közvetlen írói feladat — és mégis, százszor írói feladat az olyan szegényes szellemi táborban, mint a miénk, ahol senki sem válogathat munkában; ahol annyi sok minden vált írói feladattá.

Gombos felé haladva a szárnyvonalon; alighogy elhagyjuk a bácsi vasútállomást, a Mosztonga kiszáradt ingoványai között mindenki láthatja a régi bácsi vár romjait. S a falu közepén, hat évszázados feketeségével égnek meregeti nyakát a hajdani Templárius-rend templomának a multból ittmaradt harangtornya.

Fiatalokkal utaztam arra, fiatal írókkal, kultúrmunkásokkal, fiúkkal és lányokkal. A koratavaszi napsütésben, ahogy ráesett pillantásuk ezekre a régi, történelmi emlékekre, elámulva néztek... Még létezésükről sem tudtak! S azon melegében, fiatalos lelkesedéssel el is határozták, hogy iegközelebb idezarándokolnak. — Mondanom sem kell, hogy ez csupán elhatározás maradt.

Nem tudott ezekről az emlékekről egyikük sem. Mert emlékeinket, épületeinket, a templomokat és a várfalak romjait nem állítja senki a történelem megfelelő síkjába.

Elhanyagolt műfajok

Mint ahogy az emberi organizmusban ennek vagy annak a szervnek hiánya, elsatnyulása zavart okoz, ugyanúgy egy nép, vagy néptöredék irodalmának élő szervezetén belül bizonyos műfajok elmellőzését, hiányérzet és zavar kíséri.

Ír-e valaki közülünk útleírást, ad-e erős országjáró rajzot? Csak nagyritkán. Pedig ezeken keresztül nagyon is közvetlenül érzékeltethető a valóság. És olyan sok minden feltárható bennük — mult és jelen.

Foglalkozik-e nálunk valaki egyes tájaink sajátosságaival, népi, nyelvi, építkezésbeli sajátosságaival? Bizonyos folklorisztikus elemek felkutatására szerveztek ugyan csoportokat, volt egy kevés munka, meg is

jelent néhány beszámoló... de nincs, aki az egészet egységes keretbe fogja — nincs aki felhasználja és gyümölcsöztesse a kutatások eredményét. Megint csak kérdezhethetném: írói feladat ez is? Talán igen. Nincs a szellemtörténeti síkon semmi, ami nem lenne és ne lehetne írói feladat. Az ilyen gyűjtést talán más végzi, más is elvégezheti, de az eszme ébrentartása, a begyűjtött anyag elraktározása — elraktározása az agy és a lélek mélyén — s alkalomadtán írói fegyverekkel való kivetése, az már írói feladat! Erős néprajzi elemek, szokások bemutatása nem adna hiteles aláfestést egy falurajznak mondjuk? És ezen keresztül a falu társadalmi rajzának is?

Irodalom-elméleti értekezéseknek nem voltunk híjján. Viszont egészen elhanyagoltuk a töredékesebb írói rajzokat, arcéleket, írói eszközökkel megalkotott riportokat és ismertetések. Mindezekben plasztikusan adhatjuk a mát, rövidebb írói kiérleléssel tárhatjuk fel a valóság sok problémáját, a lelkek átalakulását. Hogy csak egy példát mondjak: éppen Herceg János, a vajdasági elbeszélés elhivatott művelője volt az, aki mindannyiunknak példát mutatott, hogy kell ezt az embert és helyzetet szemlélő műfajt beállítani. Sajnos senki sem követte eddig ezt a kezdeményezést, amelynek pedig az általános magyar irodalomban is oly erőteljes példái vannak.

Történelemszemléletünk néhány hibája

Általában az a baj — önmagamban is leszögeztem már ezt a hibát — hogy a multtal foglalkozva hajlamosak vagyunk bizonyos társadalmi értékeléseket általánosságokkal elintézni. S ezeknek az általánosságoknak jegyében írunk akkor is, ott is, ahol specifikus helyzetfestésre és emberábrázolásra van szükség.

A haladás és evolúció összeütközésének téves feltáráshoz, elferdüléshez vezet, ha a ma szabályait visszaható erővel akarjuk a multa érvényesíteni. Ha nem mutatjuk például tisztán a polgári elem szerepét a multaiban, amikor még haladó erő volt. A régmulta gondolok, amikor a »polgár« szónak nem a »burzsoá« volt az adeguát-ja, hanem »citoyen«-t értünk alatta. A negyvennyolc polgárát mondjuk, vagy még azelőtt, a XVIII. század polgárát és annak kultúráját, fejlődését. Abból a korszakból csak a parasztot, jobbágyot és zsellért állítjuk tisztán a feudális uralkodórenddel szembe. Csak a parasztforradalmakon és felkeléseken keresztül próbálunk történelmi »helyzettudatosítást« adni. Igazi mesterlegény- vagy céhiparos-alakot senki sem vázolt fel, a hozzávaló távlatlall együtt, erről a tájról, különösen nem specifikus ábrázolással. Pedig városaink nem voltak egészen híjján ezeknek az elemeknek s még a múzeumok gyér anyagában is van erről elég tanúbizonyság.

Igy vagyunk igen sok más történelmi elemmel és anyaggal. A templomépületet például, annak művészetét teljesen kivettük a vizsgálódási hatáskörből. Pedig a templom a népé volt, kifejező ereje volt a nép bizonyos vágyainak és törekvéseinek — s csak nagyon ritkán szolgált ezen a mi tájunkon a templomi kegúr életét betöltő hajléknak. Ugyanígy a multa iskolái fölött is általánosításokkal térünk napirendre.

Általában a történelmi elem nálunk magyaroknál valami rosszizú azonosítást jelent a régi feudális hatalommal. Holott a nép nem volt

és nem is lehetett feudális. Ezekkel a dolgokkal is szembe kell már néznünk egyszer s ki kell lúgoznunk magunkból az indokolatlan szemérem érzetet. És azt, mintha magyarságunkkal együtt a feudalizmust is vállalnunk kellene.

Író és olvasó

Az író és olvasó viszonyában szembe kell néznünk még ma, 1951-ben is olyan felfogással, amely az itt leírt betűt, a vajdasági magyar betűt a dolgok rendjében egy sorral hátrábbtolja. A provincializmus — mint minőségi vád — még mindig fejünk fölött lebeg. S könyveink felett. Hiába kapcsolódtak az olvasótáborunkba egészen új rétegek, a multból érkező denunciaciók... á, hiszen ez csak vajdasági könyv — még mindig hallható. Részben talán ez is magyarázata az antiquáriumi nagy forgalmának. Persze csak részben. Valójában az a helyzet, hogy a mi könyvkiadásunk sohasem tudott teljes egészében helyére állni az egyetemes magyar könyvtermelésnek ezen a táján. Erejét messze túlhaladó feladat lenne. Ezért is kelendő a régi könyv. Világirodalmi kiadványaival — a mennyiség sokrétűségében — nem tud teljesen megfelelni minden igénynek. Az egyetemes magyar irodalom — a klasszikus nagy nevek és népszerű művek nagy változata — s az ezek iránt mutatkozó betűéhség majdnem megoldhatatlan probléma. Pozitív viszont, hogy a népek testvérisége jegyében alakuló kiadványok — főleg a délszláv népek irodalma — bőséges, bár távolról sem teljes változatosságban, jutnak el az olvasóhoz.

Szándékosan hagytam utolsónak a vajdasági magyar irodalom kiadványait. Az igazi vajdasági, pontosabban: jugoszláviai magyar könyvet.

Hovatovább itt is egészségesebb a viszony, az arány, mint a háború előtt volt. Olvassák, három, négy sötöttes példányszámú szépirodalmi kiadványaink is voltak és — egyrésztük teljességében el is kelt. A közönségnek egyre inkább megakad a szeme ezeken a kiadványokon, amelyek tetszetős címlapja ellene szól a provincializmus vádjának. Ami bennünk még elűtő — az igazi nagyvárosi, nyugati értelemben vett kiadványokkal szemben — a túltömött, levegőtlen sorok s a makacs ragaszkodás a kisebb betűtípushoz. Ez mind csak papírtakarékossági probléma. A gyengébb papírmínőség maga különben tipikus háborúutáni jelenség.

És a tartalom? — kérde. A belső minőség?

Kinek ne lenne soha kétsége önmagában? Egyszerűen úgy is írhatnám: hogy amivé érlelődött és akik érlelték, olyanná lett. S a fegyvertársi minőséget itt mindannyiunknak vállalni kell. Félmillió ember irodalma, nem tíz, húsz vagy százmillióké. De magyar könyv és magyar betű, legjobb hittel elédtárva. A magad kétségeivel, problémáival és hibáival.

Megtettünk-e mindent annak érdekében, hogy ez az élő, létező irodalmunk valóban a táj és a hozzátapadó ember kifejezése legyen? Csak törekedtünk erre — nem mindig sikerült. Csak ritkán sikerült. Talán mert lebecsültük, másodrendű szerepre szorítottuk az esztétikai szempontokat. Az íráskor kiérlelése nem volt elég bensőséges. Ami vitán felül áll, az — a szándék. Csakhogy a szándék tisztasága nem mentesíthet az esztétikai elmarasztalástól.

MAJTÉNYI MIHÁLY